

Эдиторал УРССБ, 1999. – 304 с.

6. Adult Learning Theory and Principles. [Електрон. ресурс]. – Адреса посилання : <http://www.qotfc.edu.au/resource/?page=65375>

7. Damerell P., Howe C., Milner–Gulland E.J. Child–orientated environmental education influences adult knowledge and household behavior. [Електрон. ресурс]. – Адреса посилання : <http://iopscience.iop.org/1748–9326/8/1/015016/article>

8. Kids teach parents to respect the environment. [Електрон. ресурс]. – Адреса посилання : <http://iopublishing.org/newsDetails/kids–teach–parents–to–respect–the–environment>

9. Knapp C.E. Foreworld // Quay J., Seaman J. John Dewey and Education Outdoors: Making Sense of the ‘Educational Situation’ through more than a Century of Progressive Reforms. – Rotterdam : Sense Publishers, 2013. – 117 p.

10. Knowles M.S. (1980). The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy. – Cambridge : Prentice Hall, 1980. – 400 p.

11. Malcolm Knowles, informal adult education, self–direction and andragogy. [Електрон. ресурс]. – Адреса посилання : <http://infed.org/mobi/malcolm–knowles–informal–adult–education–self–direction–and–andragogy/>

12. TUNZA. [Електрон. ресурс]. – Адреса посилання : <http://www.unep.org/tunza/youth/About/tabid/3767/Default.aspx>

13. Quay J., Seaman J. John Dewey and Education Outdoors: Making Sense of the ‘Educational Situation’ through more than a Century of Progressive Reforms. – 105 p.

References

1. D’jui Dzh. Demokratsiya i osvita. – L’viv : Litopys, 2003. – 294 s.

2. D’jui Dzh. Dosvid i osvita / Dzh.D’jui ; [per. z angl. M.Vasylechko]. – L’viv : Kal’variya, 2003. – 84 s.

3. Radionova I.O. Suchasna amerykans’ka filosofiya osvity ta vykhovannia: tematychni polia ta paradyhmal’no–kontseptual’ni pobudovy. – Kharkiv : KHDPU, 2000. – 208 s.

4. Radionova I. Metodolohichni problem prahmatys’ky oriiantovanoi osvity: evrystychnyi potentsial spadshchyny Dzh.D’jui / I. Radionova // Filosofiia osvity. – 2005. – № 2. – S. 127–142.

5. Yulina N.S. Ocherki po filosofii SSHA. XX vek. – M. : Editorial URSSB, 1999. – 304 s.

6. Adult Learning Theory and Principles. [Elektron. resurs]. – Adressa posylannia : <http://www.qotfc.edu.au/resource/?page=65375>

7. Damerell P., Howe C., Milner–Gulland E.J. Child–orientated environmental education influences adult knowledge and household behavior. [Elektron. resurs]. – Adressa posylannia : <http://iopscience.iop.org/1748–9326/8/1/015016/article>

8. Kids teach parents to respect the environment. [Elektron. resurs]. – Adressa posylannia : <http://iopublishing.org/newsDetails/kids–teach–parents–to–respect–the–environment>

9. Knapp C.E. Foreworld // Quay J., Seaman J. John Dewey and Education Outdoors: Making Sense of the ‘Educational Situation’ through more than a Century of Progressive Reforms. – Rotterdam : Sense Publishers, 2013. – 117 p.

10. Knowles M.S. (1980). The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy. – Cambridge : Prentice Hall, 1980. – 400 p.

11. Malcolm Knowles, informal adult education, self–direction and andragogy. [Elektron. resurs]. – Adressa posylannia : <http://infed.org/mobi/malcolm–knowles–informal–adult–education–self–direction–and–andragogy/>

12. TUNZA. [Elektron. resurs]. – Adressa posylannia : <http://www.unep.org/tunza/youth/About/tabid/3767/Default.aspx>

13. Quay J., Seaman J. John Dewey and Education Outdoors: Making Sense of the ‘Educational Situation’ through more than a Century of Progressive Reforms. – 105 p.

Filyanina N. M., Candidate of Philology, Associate Professor, Manageress of Department of Humanities, National University of Pharmacy (Ukraine, Kharkov), nellya–filyanina@hotmail.com; nilyanina@mail.ru

John Dewey’s philosophy of education of and environmental education

In article on the basis of works “Democracy and formation” and “Experience and formation” are analyzed value of methodological potential of philosophy of formation of J.Dewey for working out of the concept of ecological formation which would answer calls of the present the Research objective – definition of the positions considering questions of experience and the organisation of educational process, formation of the maintenance of formation and curricula: unity of educational process and individual experience, formation and education as way of maintenance of self–preservation of a dynamic society; dynamic theories of formation and education

in which frameworks ecological formation and ecological education are considered; babycentrism formation philosophies, creation of various approaches in the organisation of ecological formation of children and adults; overcoming of mechanistic division on natural both the humanities and barrier reduction between them; unity school and nonscholastic adult education, formation on open air, a phenomenon of “educational mess”.

Keywords: *philosophy of education, environmental education; experience; natural sciences and humanities, indoors and outdoors education.*

Філянїна Н. Н., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарних наук, Національний фармацевтичний університет (Україна, Харків), nellya–filyanina@hotmail.com; nilyanina@mail.ru

Философия образования Дж. Дьюи и экообразование

На основе работ “Демократия и образование” и “Опыт и образование” анализируются значение методологического потенциала философии образования Дж.Дьюи для разработки концепции экологического образования, которая отвечала бы вызовам современности. Цель исследования – определение положений, рассматривающих вопросы опыта и организации образовательного процесса, формирования содержания образования и учебных планов: единство образовательного процесса и индивидуального опыта, образования и воспитания как способа обеспечения самосохранения динамического общества; динамические теории образования и воспитания, в рамках которых рассматривается экологическое образование и экологическое воспитание; детоцентризм философии образования, создание различных подходов в организации экологического образования детей и взрослых; преодоление механистического разделения на естественные и гуманитарные науки и уменьшение барьера между ними; единство школьного и внешкольного образования, образование на открытом воздухе, феномен “образовательной путаницы”.

Ключевые слова: *философия образования, экологическое образование, опыт, естественные и гуманитарные науки, школьное и внешкольное образование.*

* * *

УДК 124.4:321.01:3.071

Чорна Л. В.

кандидат політичних наук, доцент кафедри філософської антропології, НПУ ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), lika7@ukr.net

ТРАКТУВАННЯ ІДЕАЛУ У ТВОРЧОСТІ ВОЛЬФГАНГА КРАУСА: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Аналізується розуміння феномену ідеалу в творчості австрійського мислителя ХХ століття Вольфганга Крауса, який майже невідомий в Україні. В статті демонструється доцільність звернення до теоретично значущих надбань попередників, належних до різних культур, вивчення їх досвіду, звісно за умови не сліпого копіювання, а лише запозичення національного досвіду з урахуванням особливостей української ментальності, історії, культури та нинішнього стану події. З цією метою використані принципи системності, єдності логічного та історичного рівнів пізнання, методи порівняльного та контекстуального аналізу. Вольфганг Краус відомий у нас менше, ніж того заслуговує, більшість його праць не перекладена ані українською, ані російською мовами. Але він є одним із найпрозорливіших представників філософсько–соціолого–культурологічної європейської есеїстики кінця ХХ ст. У статті досліджуються погляди Крауса стосовно особистості та суспільної орієнтації на ідеали, ідеалізм розглядається як особиста позиція на відміну від загальноприйнятого розуміння поняття “ідеалізм” як антоніму поняття “матеріалізм” та виводяться основні критерії викривлення і зловживання ідеалами.

Ключові слова: *ідея, ідеал, суспільний ідеал, цінності, суспільний розвиток.*

Сьогодні, у важкі для України часи, виникає необхідність аналізу стану сучасного українського соціуму, шляхів підвищення рівня політичної та правової самосвідомості українського народу. Адже лише духовне єднання людей, орієнтація на споконвічні людські цінності, можуть стати тією опорою, на якій буде базуватися оновлене суспільство та держава. В теперішній “кризовий” період у розвитку нашої держави особливо привертає увагу вислів відомого австрійського мислителя Вольфганга Крауса: “Ідеали містять в собі надію на майбутнє, засіб, що може виключити нігілізм, руйнування, саморуйнування та цинізм” [1, с. 250]. Отже, як кожна людина постійно

прагне кращого життя, маючи на увазі при цьому індивідуально визначені блага, так і будь-яке суспільство на кожному етапі свого розвитку намагається побудувати більш досконале майбутнє, створити найсприятливіший для людини суспільний лад та державний устрій.

Для розбудови своїх власних шляхів суспільного розвитку завжди є доцільним звернення до теоретично значущих надбань попередників, належних до різних культур та різних історичних епох, вивчення їх досвіду для уникнення певних промахів на цьому нелегкому шляху, а також привнесення в українську сучасність найбільш вдалих рис, відтворених в часописі інших держав, звісно за умови не сліпого копіювання, а лише певного запозичення найціннішого досвіду з урахуванням особливостей нашої ментальності, історії, культури та нинішнього стану подій. Враховуючи викладене, пропонується звернутися до філософського осягнення буття австрійським мислителем ХХ століття Вольфгангом Краусом, зокрема, в частині його розуміння місця ідеалів в людській свідомості. Метою даної статті є аналіз його поглядів щодо розуміння ідеалів, їх класифікації, загроз їх викривлення та резюмування найважливіших аспектів в формуванні ідеалів для пріоритетної орієнтації в суспільному розвитку України. Для виконання поставленої мети використані принципи системності, єдності логічного та історичного рівнів пізнання, методи порівняльного та контекстуального аналізу.

Дослідженню проблеми розуміння суспільного ідеалу присвятили роботи С.М. Булгаков, Е.В. Ільєнков, П.І. Новгородцев, Є.М. Трубецький; сучасні вітчизняні філософи та політологи: В.Ю. Барков, В.П. Заблоцький, В.О. Корнієнко, Т.В. Розова, З.Ф. Самчук, М.Т. Степико; сучасні зарубіжні дослідники: М.М. Аверін, О.М. Величко, Г.Г. Водолазов, Ю. Габермас, В.А. Лекторський, С.В. Мяснікова, І.С. Шатіло та багато інших.

Нажаль, в Україні не присвячено жодної фундаментальної праці аналізу творчості австрійського мислителя Вольфганга Крауса у контексті розуміння ідеалів. У своїх публікаціях його згадував І.М. Дзюба, а також Д.В. Затонський та О.С. Онищенко – у виступах на конференціях. Як зазначає І.М. Дзюба, “Вольфганг Краус відомий у нас менше, ніж того заслуговує, – оскільки більшість його праць не перекладена ні українською, ні російською мовами. Тим часом це – один із найяскравіших і найпрозорливіших представників філософсько-соціолого-культурологічної есеїстики кінця ХХ ст.” [2].

Вольфганг Краус народився 13 січня 1924 року у Відні. Після закінчення Віденського університету у 1946 році працював редактором у кількох видавництвах, співробітничав у газетах та журналах Австрії, Німеччини, Швейцарії як літературний критик та есеїст, був кореспондентом у багатьох країнах Європи, виступав оглядачем з питань культури по радіо й телебаченню. В 1975–1981 роках Вольфганг Краус керував культурним центром Міністерства закордонних справ Австрії [3]. Будучи засновником і багаторічним (більш ніж три десятиліття) керівником Австрійського товариства літератури (м. Відень), сприяв публікації австрійської писемності та міжнародній співпраці діячів

культури різних європейських країн. Вольфганг Краус стояв у витоків широкомасштабного проекту із заснування Австрійських бібліотек в багатьох країнах світу (на даний час налічується понад 50 бібліотек). Кілька разів відвідував Київ. Восени 1993 року з його ініціативи разом з Інститутом літератури та іншими установами Національної академії наук України проведено спільний українсько-австрійський симпозіум “Українська література в Австрії, австрійська – в Україні” [2; 3]. Сприяв створенню Австрійських бібліотек у Києві, Львові, Чернівцях.

Вольфганг Краус – автор численних популярних творів з питань культурології, присвячених найважливішим питанням світової та європейської культури, філософії, соціології та політики: “Der fünfte Stand. Aufbruch der Intellektuellen in West und Ost” (“П’ятий стан. Бунт інтелектуалів на Заході й Сході”, 1966); “Die stillen Revolutionäre” (“Тихі революціонери”, 1970); “Kultur und Macht” (“Культура і влада”, 1975); “Die verratene Anbetung” (“Оманливі ідоли”, 1978); “Die Wiederkehr des Einzelnen. Rettungsversuche im bürokratischen Zeitalter” (“Повернення особистості. Пошук порятунку в бюрократичну добу”, 1980); “Nihilismus heute oder Die Geduld der Weltgeschichte” (“Нігілізм сьогодні, або Терплячість історії”, 1983); “Neuer Kontinent Fernsehen. Kultur oder Chaos” (“Телебачення: новий континент. Культура або хаос”, 1989); “Zukunft Europa. Aufbruch durch Vereinigung” (“Європа майбутнього: поєднання зусиль заради нового порядку”, 1993) та ін. [4].

Вольфганг Краус досліджував актуальні питання існування сучасної цивілізації, вивчаючи її з різних сторін, але зосереджуючись, перш за все, на місці людини в історії, філософії, культурі тощо. І.М. Дзюба називає його в даному контексті критиком-конструктивистом: “У нього немає ані цілковитого заперечення сучасної цивілізації, ані відрази до неї, він бачить величезний шлях, який пройдено від дикого, напівтваринного стану людини в первісних, багатьма ідеалізованих, суспільствах до розвиненості сучасної людини в сучасних порівняно комфортних суспільствах, – але він бачить і те, що цей шлях завів людство у сліпий кут і завів не випадково, а закономірно: через нездатність людства опанувати і реально використати ті духовні енергії, які воно ж і породило. В.Краус, на відміну від різнобарвних революціоністів чи реформістів, не бачить радикальних або хоча б скільки-небудь надійних засобів порятунку. Проте шукає їх: *contra spem spero*” [2].

Шляхи пошуку такого порятунку відображені в певній мірі в другій частині відомої праці В. Крауса “Нігілізм сьогодні, або Терплячість історії. Сліди раю. Про ідеали” [1; 5]. Після обґрунтованого викладення розуміння феномену нігілізму в світовій історії, австрійський вчений переходить до детального вивчення такої категорії як “ідеал”, інтерпретуючи його в різних іпостасях. В першу чергу, В. Краус акцентує увагу на особистій та суспільній орієнтації на ідеали, розглядаючи ідеалізм як особисту позицію на відміну від загальноприйнятого розуміння поняття “ідеалізм” як антоніму поняття “матеріалізм”. При цьому зазначає, що основними бажаннями кожної людини є ідеал любові та ідеал особистого щастя, в якому

співвідношення особистого та суспільного розвитку має наближатися до досконалості. Мислитель надає своє визначення поняттю ідеалу: “Ідеали – це проєкції бажань, що виводять за межі дійсності та вміщують в собі загальноприйняті цінності” [1, с. 118].

На думку австрійського дослідника, найістотніший вплив на людину при формуванні ідеалів справляє релігія, а саме – християнство. Краус вважав, що ідеали християнської картини світу більш ніж в інших релігіях співвіднесені з реальністю, адже християнство з його заповіддю любові до ближнього надає переконання, що світ рухається в напрямку досконалості, яка може бути досягнута завдяки Божої благодаті, але в значній мірі залежить від добрих намагань та зусиль людства. Саме тут постійно оновлюються ідеали рівності перед Богом, змирення, чистої совісті, утворення такого людського порядку, що відповідатиме структурі природи та вищому устрою. Крім того, ідеал зв'язку окремої людини з Богом поєднується з ідеалом допомоги бідним, хворим та тим, хто страждає. Краус підкреслює, що саме в християнстві людині відведена важлива роль у божому задумі, яка і спонукає до активних дій та формування відмінних від створених іншими релігіями ідеалів. Разом з тим, цілком вірно зауважується, що ідеї та ідеали пронизують як релігійну, так і світську сферу, “навіть там, де світські ідеології з пристрасною завзятістю заперечують цю спорідненість” [1, с. 121].

Значення ідеалів завжди підкреслювалось і видатними психологами, творчість яких осмислює Краус. Так, аналізуючи праці Зигмунда Фрейда, Краус акцентує увагу, що на противагу своїм раннім працям, в яких Фрейд закликав збалансувати надмірне проявлення “понад-Я” (“Я-ідеалу”) протиставленням йому “несвідомого” для їх врівноваження та забезпечення нормального розвитку самого “Я”, в пізніших творах під впливом подій першої половини ХХ століття, Фрейд почав бачити небезпеку вже не в “понад-Я”, а в його поглинанні “несвідомим”, в агресивних та анархічних проявах, а також в розчиненні сфери ідеалів, що спричинило пригніченість індивіда.

Вольфганг Краус наводить точки зору учнів Зигмунда Фрейда – Альфреда Адлера та Отто Ранка. Перший наголошував на тому, що людина свідомо чи несвідомо слідує ідеальній керуючій лінії та не може рухатися, якщо не має в ідеї образу цілі. Концепція індивідуальної психології Адлера полягає в тому, що вкрай важливо розпізнати таку потребу індивіда та обрати кінцеву мету, яка зможе надати сенс життю. Більш того, Краус звертає увагу на основоположний момент роздумів Адлера, в яких останній підкреслює, що саме поняття Бога містить в собі та найкращим чином відповідає непереборному людському прагненню досконалості як найвищої цілі [1, с. 126]. Резюмуючи роздуми Отто Ранка, Вольфганг Краус відзначає важливу роль, відведену Ранком християнству, яке, на думку останнього, проклавши шлях всезагальному олюденню Бога, збільшило роль творчої людини, героя, а також його розвиток в тогочасних індивідуальностях.

Не меншу увагу Вольфганг Краус приділяє концепції американського вченого Абрахама Маслоу щодо існування в людині в теперішній момент не лише минулого, але й майбутнього, в формі ідеалів, надій,

обов'язків, завдань, планів, цілей тощо. Маслоу вважає, що людина наділена природженою здібністю прагнути ідеалів, наближатися до них; “людська істота – одночасно є тим, ким вона є, та тим, ким бажає стати”. Також дослідник розглядає людський розвиток як нескінченний ряд ситуацій вільного вибору, зокрема вбік вищої або нижчої природи.

Підкреслюючи важливість залучення видатним вченим Віктором Франклом поняття “логос” до психології та винайдення “логотерапії” в контексті надання сенсу життю, Краус наголошує на висновках Франкла про те, що психологія стоїть перед основоположними питаннями філософії, і “саме на щоденному фронті психології і психіатрії йде боротьба навколо питань про сенс, цінності, ідеали, якими з давніх давен – навіть більш інтенсивно, ніж зараз, – займалася філософія” [1, с. 131].

На підставі проведеного аналізу поглядів наведених вище психологів Вольфганг Краус зазначає, що психологія підходить до питання формування ідеалів, маючи досвід медицини і природничих наук. З урахуванням цього він доходить важливого висновку. Так, за аналогією з природним бажанням будь-якої живої істоти до життя та розмноження, що змушує її зростати, розвиватися та захищатися, у людини, обдарованої розумом і духом, в свою чергу, є біологічна схильність до життєутвердження, розвитку та прагнення до досконалості, ідеалів. “З народженням кожної людини заново народжуються на світ ідеали щастя і любові” [1, с. 119]. Отже, як вказує австрійський дослідник, психологія робить ставку на властиві людині сили біологічного здоров'я, що завдяки прикладним з боку цієї науки зусиллям дає надію пробудити енергетичні ресурси людства, витрачені запереченням та нігілізмом. Адже “не мати жодних ідеалів – це шлях, що певно веде до заперечення. Мати ідеали – це спроба, яка може стати невдалою, проте може і призвести до успіху, якщо фантазія та усвідомлення реальності йдуть пліч-о-пліч та відтворюються в відповідальних діях” [1, с. 131].

Таким чином, як зауважує Краус, прагнення людини до ідеалів належить, зокрема, й до біологічної вітальності, що втілюється в її духовній діяльності. Разом з тим, він наголошує, що при спробах освоєння та розуміння ідеалів різними філософськими школами ідеалізму було досягнуто надто високого ступеню абстракції та складності, що віддалило їх від знаходження відповіді на практичні питання життєвих ідеалів людини, а також занурило до захоплюючого та цікавого лабіринту, з якого неймовірно важко знайти вихід. Дуже влучно В.Краус зазначає, що при дослідженні поняття “ідея” в усіх її інтерпретаціях та осягненні модифікацій філософського ідеалізму можна досить скоро “не побачити за деревами лісу”, тобто потрапити в такі абстрактні глибини, де відсутні відповіді на питання щодо сенсу. Показуючи шлях до ясності в практичному розумінні ідеалів, Краус по-своєму розмежує поняття ідеї та ідеалу: “Ідеї – це первинні образи, чисті думки. Ідеалами можуть стати ті з первинних образів та чистих думок, які направлені на всезагальний розвиток вбік добра” [1, с. 133]. Негативні ідеї не можуть слугувати ідеалами. І крім цього, на думку мислителя, дуже важливо, щоб при осягненні

ідеалу було дотримано “гарантовану розумну міру можливого людського наближення”, інакше можна переступити межі розуму – Логосу та переплутати трансцендентні очікування з реальністю. Адже ідеал з метою, яка виводить за межу дійсності, може вже тлумачитися як щось незрівнено більше, ніж можливість наближення до цілі. Таким чином, є ризик потрапити до влади самовпевненості та манії величі. “Той, хто бажає стати янголом на землі, легко може перетворитись на чудовисько, той, хто збирається побудувати на землі рай, найімовірніше створить ад” [1, с. 134]. Отже, Краус наголошує на тому, що найбільш плідними є ідеали, що не можуть бути практично досягнуті, але до яких слід лише поступово наближуватися.

В свою чергу хотілося б зазначити, що зосередженість як концентрація уваги у соціальній діяльності людини має бути направлена не на результат як самоціль, а на процес руху в сторону такого результату. Достатньо мати можливий результат на увазі, як намір досягнення високої мети, проте не жадаючи його безумовного здійснення. Лише така діяльність, зокрема, на шляху побудови правової держави та становлення громадянського суспільства може стати найефективнішою. Більш того, кожному члену суспільства, маючи на меті наближення до певних ідеалів, слід сконцентрувати свої зусилля на виконанні власних обов’язків, а не на відстоюванні своїх прав та пасивному очікуванні здійснення суспільної мрії в найкоротші терміни певними представниками державної влади чи інших організацій.

Відповідаючи на запитання “що робить ідею ідеалом”, Краус підкреслює значущість такої категорії як цінність та зазначає, що уявлення про довершеність, з яких і складаються ідеали, базуються, в першу чергу, на аксіологічному підґрунті. Отже, на думку мислителя, ідеали – це цінності, побачені в їх досконалості, тобто сублімовані в образ довершеності, до якого можна лише наближатися [1, с. 138]. При цьому, якщо одне й те саме поняття вживається в значенні і цінності, і ідеалу, в будь-якому випадку воно викликає різні асоціації. В якості цінності воно визначає екзистенційну картину та може бути здійснено в певній мірі, а в сенсі ідеалу вже розуміється як досконалість та є віддаленим для втілення. Так, любов як цінність може реалізовуватися, проте як ідеал вона є лише початком прагнень.

Краус наводить приклад своєї класифікації ідеалів, розрізняючи з–поміж них ідеали особистості, ідеали понад–особистого змісту та культурні ідеали. До особистих ідеалів він відносить, зокрема, такі: любов, мудрість, знання, розсудливість, почуття міри, розум, скромність, простоту; до ідеалів понад–особистих – допомогу ближньому, усунення голоду в світі, реалізацію прав людини у максимально більшій кількості народів, працю, що приносила би задоволення найбільшій кількості працюючих, світову спільноту гуманності та інтернаціоналізму; до культурних ідеалів Вольфганг Краус відносить Бога, релігійне життя, гуманізм.

Разом з тим, хотілося б зауважити, що спроби розмежування ідеалів за критерієм їх внутрішнього змісту здаються не зовсім вдалим. Більш коректним, за нашою думкою, було б наступне осягнення ідеалів.

Повністю погоджуючись з Альфредом Адлером, який говорив, що прагнення людини до ідеалів – це її прагнення до Бога, слід наголосити на тому, що усі чесноти в їх чистій абсолютній формі і належать до ідеальних характеристик Бога–Абсолюта. Це, зокрема, любов (безумовна, безкорислива, вічна), мудрість, добро, справедливість та інші. А вже напрямки їх застосування відрізняються. Так, наприклад, любов може сприйматися як ставлення до Бога, що передбачає безкорисливе служіння; любов може виступати у межах розумного прийняття самого себе з одночасним усвідомленням своїх недоліків, але без самобичування; любов може проявлятися як відношення до ближніх, що передбачає бажання допомоги, сприяння захисту прав людини, гуманізму, усунення голоду, поліпшення умов співіснування (в сім’ї, колективі, суспільстві, державі, світі). Проте, цей ідеал як цінність любові в будь-якому випадку залишається самим собою, а змінюється лише його прикладна сфера. І більш того, якщо особистість вмотивована на розвиток в собі певної якості, (наприклад, тієї ж любові), що наближує її до обраного ідеалу, то її намір розповсюджується на всі можливі сфери людського буття, починаючи від внутрішнього відношення до себе, та, як наслідок, і до оточуючих істот. Отже, ідеали, так само, як і вічні духовні цінності, є цілісними та всеохоплюючими, але ступінь та рівні їх застосування можуть відрізнятися в залежності від суб’єкта та об’єкта застосування, мотивів та зовнішніх умов.

Аналізуючи ідеали, необхідно брати до уваги причини їх можливого викривлення та зловживання ними. В даному сенсі на велику увагу заслуговує розмежування В.Краусом ідеалу та утопії. Згідно з поглядами вченого, утопія, так само, як і ідеал є проєкцією бажання, але вона чітко обмежена сферою уможливної гри та фантазії. Ідеали також виходять за межі реальності, проте, на думку Крауса, вони є метою пов’язаних з дійсністю прагнень, навіть при усвідомленні їх недосяжності. Він зазначає, що “критерій ідеалу в тому, що він – не утопія”. У разі належності ідеалів до області фантастики та утопічних конструкцій, зображення земного раю, вони перестануть бути ідеалами. Доцільно в цьому контексті згадати вислів К. Поппера: “Керуючись найкращими намірами спорудити небеса на землі, романтичність здатна перетворити цей світ тільки на ад – один з тих, що люди створюють для собі подібних” [1, с. 172]. При цьому цілком вірно вказується, що протягом XVIII–XIX століть утопії часто–густо видавались за ідеали, що призводило до певних катастроф. Змішування утопій з ідеалами Марксом, Леніним, Сталіним, Мао, Гітлером спричинило рокове введення в оману багатьох народів.

Іншим критерієм зловживання ідеалами В.Краус називає насилля, що завжди виправдовується святістю цілі. Проте насилля та ідеал – взаємовиключають одне одного. Як приклад наводяться події Французької революції, під час якої Національні Збори 3 вересня 1791 року проголосили ідеали свободи, рівності, дотримання прав людини, належність влади народів, недопущення спричинення шкоди іншим внаслідок реалізації своєї свободи, розуміння закону як висловлення загальної волі та ін. Отже, була сформульована ідеальна програма. Але в подальшому

розпочався терор, арешти, диктаторський режим, масові покарання, політичний хаос та економічна розруха. Аналогічна ситуація повторювалася і в нашій історії: революція 1917 року та її криваві і жорстокі наслідки протягом подальших десятиліть радянського періоду. Як влучно підкреслював Краус, Карл Маркс відкрито закликав до насилля, що було великим гріхопадінням по відношенню до ідеалу. При цьому він наводить цитати з двох статей: “Ми ніколи цього не приховували. Наше підґрунтя – не правове підґрунтя, це революційне підґрунтя” (Стаття “Буржуазія та контрреволюція”, 10 грудня 1848 року); “...народи переконуються, що є лише один засіб скоротити, спростити, сконцентрувати смертельні муки нового суспільства, тільки один засіб – революційний тероризм”; “...будь-яка соціальна реформа залишиться утопією, поки пролетарська революція і феодална контрреволюція не поміряються силою зброї в світовій війні” (“Контрреволюція в Відні”, 7 листопада 1848 року) [1, с. 178].

На противагу поглядам Маркса Краус показує іншу аргументацію, що на його думку, може принести більший успіх на шляху до ідеалів, аніж насильницька революція. В цьому контексті він наголошує на доцільності поглядів Манеса Шпербера в його праці “Сім питань про насилля”, за яким насилля є засіб для втілення лише чогось тимчасового, а глибинні еволюційні зміни відбуваються не швидко, а поступово та повільно, з покоління в покоління, змінюють людський образ життя [1, с. 179]. Що стосується “ідеалів”, проголошених Гітлером, то це яскравий приклад застосування насилля у значному масштабі в невеликому періоді часу при впровадженні націонал-соціалізму. Краус підкреслює, що в даному випадку мова йшла не про ідеали, а про ідеї, що вступали в істотну суперечність з правами людини, проголошували розділ рас, існування людей другого сорту, які підлягали винищенню. Наведені деструктивні за своєю суттю ідеї завдяки потужній пропаганді позиціонувались як ідеали, метою яких було збудження як найкращих, так і найгірших сил в людині. Провина за це мала бути покладана як на ідеали, так на тих, хто хибним шляхом намагався їх втілити.

У нашому сучасному суспільстві наведені історичні катастрофи спричинили, в першу чергу, несприйняття та заперечення суспільних ідеалів як таких, а також заборону на існування єдиної для держави ідеології. Адже це викликає лише одну найбільш значущу асоціацію – єдина ідеологія дорівнює насиллю, диктатурі та обмеженню свободи особистості.

Слід зазначити, що однією з характерних ознак засобів втілення ідей Французької буржуазної революції, комунізму та націонал-соціалізму, була участь мас. Краус вважає, що той, хто розчиняється в ірраціоналізмі, первісних емоціях не в змозі прагнути ідеалу. Наголошуючи на тому, що масова поведінка руйнує усі передумови правильного підходу до ідеалу, він наводить на підтвердження цього погляди таких видатних мислителів, як Гюстав Лебон, Зигмунд Фройд, Карл Гюстав Юнг, Герман Брох. Так, зазначається думка Гюстава Лебона про те, що “ким би не були індивіди, що зібралися разом, якими схожими чи несхожими не був би образ їхнього життя, заняття, характери чи розум, самий факт їх перетворення на

масу означає, що вони володіють певною колективною душею, завдяки якій вони відчувають, думають та діють інакше, чим відчував би, думав би, діяв би кожен з них окремо”. (“Психологія мас” (1895). Цитується також Зигмунд Фройд, який вважав, що “маса імпульсивна, мінлива та збудлива. Вона майже завжди керується Несвідомим... Не витримує жодної відстрочки між своїм бажанням та здійсненням бажаного. Вона володіє почуттям вседозволеності, для індивіда в масі зникає поняття неможливого”. (“Масова психологія і аналіз людського Я” (1921). Наводяться погляди К.Г. Юнга з його праці “Про психологію несвідомого”, за якими релігія, міфи, культура об’єднують несвідоме людини та врівноважують її психіку. Коли релігія відступає на другорядний план, ця сфера колективного несвідомого людини вивільняється настільки, що люди компенсують це надлишком лібідо, яке раніше використовувалось для богошанування. З твору Германа Броха “Масова психологія” Краус цілком доцільно виокремив твердження про те, що людина не має права поневолювати людину, а основною задачею демократії має бути звільнення від безумства; звільнення етичної волі силків масової психології; додання до демократичних лозунгів “свободи, рівності, братерства” також поняття “порядності, розумності, серйозності” [1, с. 181–184].

Таким чином, на підставі наведеного Краус виводить три критерії зловживання та викривлення ідеалів: коли проголошується, що політичні ідеали можна повністю втілити на Землі; коли застосовується насилля; коли ідеали підхоплюються у виді лозунгів збудженими масами і проголошується, що виступ мас призведе до їх здійснення. Отже, за наявності цих ознак починається викривлення ідеалів, що є знаменням жажливих часів та замість обітованого раю в якості реального осаду ілюзії починається ад.

Австрійського мислителя цілком виправдано непокоїть, що в сучасних школах перестали навчати та навчатися здобувати ідеали, правильно їх оцінювати та відноситися до них. Краус неймовірно точно відмічає, що гедоністична направленість прагнень сучасної людини є найбільш характерною рисою її уявлень про щастя. Проте він задається цілком логічним запитанням, чи можна максимальну потребу в насолоді вважати ідеалом особистого щастя, адже рівень матеріального та фізичного не подоланий? “Саме орієнтація лише на задоволення створює всезагальне незадоволення; чим матеріалістичніше задоволення, тим скоріше воно стає своєю протилежністю. Перебуваючи в сфері матеріального, неможливо вийти на рівень осмислення. З великою інтенсивністю створюються способи не тільки задоволення існуючих бажань, але й винайдення нових. Таким чином, запускається механізм, який неймовірно ускладнює вихід з низинної гедоністичної сфери на більш високі рівні” [1, с. 157]. На відміну від ідеологічної домінанти, в країнах “західного матеріалізму” плідно поширювалась гедоністична, за допомогою якої людська увага була направлена на речі, в яких досить важко віднайти власне щастя. Для того, щоб говорити про ідеал особистого щастя, зазначає В. Краус, занадто мало таких категорій як комфорт та матеріальні задоволення при всіх плюсах, що вони дають в житті.

На відміну від цього, “перемога “діалектичного матеріалізму” призвела до виникнення держав, недоліки яких конкретно та щоденно відчуються будь-яким їхнім громадянином – це недостатність особистої свободи та економічної ефективності. Перемога демократій та “гедоністичного матеріалізму”, навпаки, ховає недоліки під яскравими вогнями завалених товарами міст, потоками туристів на сонячних пляжах” [1, с. 158]. Абсолютно вірно зазначається, що небезпеки гедонізму приємніші, а зв’язок між проблемами, які загострюються, та їхніми причинами вміло завуальовані. Виявляється досить складним розпізнати одразу, що політичний ірраціоналізм, насилля, зловживання ліками, алкоголем, наркотиками є наслідком того самого здійснення бажань через технічне перетворення світу. Повністю погоджуючись з вказаними поглядами В. Крауса, слід додати, що наведене, крім того, призводить до втрати людиною стимулів до духовного розвитку та нівелювання значення споконвічних цінностей. Отже, відбувається поступова прихована підміна цінностей духовних на матеріальні.

Краус також підкреслює, що для сучасності характерною є втрата рівня первинного уявлення про мету життя завдяки нескінченній матеріалізації, яка призвела до значної плутанини. Велика небезпека також полягає саме у злитті двох крайнощів – крайнього матеріалізму та крайнього утопізму. При цьому тоталітарні режими завжди широко використовують ідеали, розуміючи що їх приваблива сила полягає не в надії на конкретну вигоду, а в тих втратах та жертвах, що роблять їх ціннішими та переконливішими. Аналізуючи досвід тоталітарних режимів, Краус робить однозначний найважливіший висновок, що перспектива особистої матеріальної вигоди ніколи не викликала глибинного прагнення до самопожертви. Саме ризик втратити чи ніколи не досягти особистого благополуччя сприймався як доказ правильності та благородності вчинка та образу дій. Крім того, він застерігає, що “самовідданість ще не є доказом правильності ідеалу” [1, с. 195]. Говорячи про демократію, яка виникла шляхом наближення до ідеалу, Краус порівнює її з воротами до формування та наближення до інших ідеалів (любов, сім’я, мистецтво, релігійне життя, всезагальний соціальний добробут тощо), за умови прикладення величезних зусиль та зрілості. У демократичних країнах відсутні багато з зовнішніх обмежень та перешкод, у зв’язку з чим людина вже особисто має відповідати за вибір подальших ідеалів. Разом з тим, демократія, відкриваючи великі свободи, несе у собі й небезпеку: ризик все викривити.

Історичний досвід доводить, що гріхопадінням нашої епохи була помилка прийняття релігійних уявлень про рай за реальність, що може бути досягнута. Проте нігілізм, що став наслідком розчарування в цьому, був другою частиною зазначеного гріхопадіння. У зв’язку з постійними негативними впливами засобів масової інформації людина починає вважати, що так погано як зараз, не було ніколи в історії. Водночас раніше не було і таких розвинутих активних засобів інформації. Нині нігілізм настільки розповсюджений, що не помічається і став звичкою. Кризовість, що охоплює західні демократії, на погляд Крауса,

пояснюється саме втратою ціннісних орієнтирів та ідеалів. Ідеали були підвергнуті хибному тлумаченню, і невірне наближення до них часто становило причину катастроф [1, с. 215, 253]. Зараз гостро стоїть питання про існування ідеалів разом з великою спокусою списати ці ідеали з усіма, хто їх викривив, зрадив і продав. Проте слід пам’ятати, що ідеали містять в собі надію на майбутнє, засіб, що може виключити нігілізм, руйнування, саморуйнування та цинізм. В певні історичні періоди зростання в сфері політичної моралі, економічній, соціальній та інших сферах люди були зобов’язані саме їх намаганням наблизитися до ідеалів в межах розумного. Тому В. Краус пропонує завжди пам’ятати про два принципи: по-перше, жодний ідеал не може бути досягнутий у житті, до нього можна лише наближуватися; по-друге, особисте щастя має бути “побічним продуктом”, не слід “інвестувати” безпосередньо в особисте щастя [1, с. 169].

Переносячись до нинішніх подій в Україні, не можна не визнати, що в нинішній період ведення бойових дій на сході України, духовне єднання народу піднялося на неймовірно високий рівень. Так, воєнна загроза частіш за все об’єднує людей, миттєво зрощує силу духу та виводить на перший план такі категорії як взаємодопомога, забота, самовідданість, самопожертва, любов. Єдиною метою більшості українців зараз є настання миру. Проте в жодному разі не слід забувати, що ті ж самі людські цінності і духовне єднання мають зрощуватися і в мирний час. В свою чергу, без високих цілей досить складно направити суспільство в русло усвідомленого дотримання моральних норм. При нівелюванні ролі суспільного ідеалу та приділенні неналежної уваги його формуванню, можна дуже скоро зіткнутися з тяжкими незворотними наслідками. Звісно, надзвичайно важливими є такі сфери державного і суспільного життя, як міжнародні відносини, економічна та соціальна політика, пенсійне забезпечення, правова система тощо. Однак необхідно завжди пам’ятати, що на чолі всього вказаного має перебувати висока духовно-моральнісна ціль, ідеал суспільного розвитку, заради якого і з метою наближення до якого мають відбуватися усі перетворення в соціумі. В іншому випадку реформування в усіх перерахованих сферах буде розрізненим, не узгодженим з незначними для суспільства результатами.

Основна ідея суспільного розвитку має виступати як квінтесенція суспільного ідеалу, а не існуюча сама по собі сьогоденна необхідність. Це не має бути девіз, висунутий для вирішення нагальних проблем, що вже виникли. Суспільний ідеал – це орієнтир, горизонт, на шляху до якого “маячком” має слугувати національна чи громадська ідея. Ідеал завжди залишатиметься недосяжним, тоді як ідея зможе відіграти роль актуального для конкретного історичного періоду способу наближення до нього. Причому одна ідея має змінювати іншу в історичному процесі її часткової реалізації або втрати нею актуальності. В іншому разі ми постійно будемо наздоганяти нагальні задачі українського суспільства, замість того, щоб обмалювати собі горизонти “еволюції” і рухатися до них по неспокійним водам сучасних світових соціально-політичних процесів.

Список використаних джерел

1. Вольфганг Краус. Нигилизм сегодня, или Долготерпение истории. Следы рая. Об идеалах. – Эссе / пер. с нем. А.Карельского, Е.Кацевой и Э.Венгеровой. – М.: Радуга, 1994. – 256 с.
2. Иван Дзюба. “Ідеї Вольфганга Крауса в контексті гуманітарних проблем сучасності”. Панорама “Дня”, № 153 (2002) Екстракт 150 [Текст]: у 2 ч. / за заг. ред. Лариси Івшіної; [упоряд. Надія Тисячна та ін.]. – К.: Укр. прес-група, 2009. – (Бібліотека газети “День”). – ISBN 978-966-8152-15-3. – Ч.2. – 575 с.: фотогр. – Зміст: Ідеї Вольфганга Крауса у контексті гуманітарних проблем сучасності / Иван Дзюба. <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/ideyi-volfganga-krasa-u-konteksti-gumanitarnih-problem-suchasnosti>
3. <http://vikent.ru/author/1690/>
4. Literatur als Brücke zwischen Ost und West, Zum Gedenken an Wolfgang Kraus. Grimm Verlag. – Szeged, 2000. – 135 с.
5. Вольфганг Краус. Нігілізм сьогодні, або терплячість світової історії [Текст] / В.Краус; пер. М.Павлюк. – К.: Основи, 1994. – 124 с.
6. Вольфганг Краус. Европа будущего: соединение усилий ради нового начала / В.Краус; пер. с нем. А.Березина. – СПб.: Фантакт, 1995. – 165 с. – (Австрийская б-ка в Санкт-Петербурге).
7. Див: Дмитро Затонський. “Вольфганг Краус та його спасіння культури”; Иван Дзюба “Гуманістичні тривоги В.Крауса”; О.С.Онищенко “Філософія В.Крауса” // “Фройд, Віттенштайн, Кафка. Внесок Австрії у світову культуру ХХ століття” (пам’яті Вольфганга Крауса) матеріали міжнар. наук. конф., [9–10 вересня 1999 року, м. Київ] / Посольство Австрії в Україні. Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. Австрійська бібліотека в Києві. Незалежний центр наукових досліджень наукової літератури в Україні, 1999.

References

1. Wolfgang Kraus. Nihilizm segodnya, ili Dolgoterpeniye istorii. Sledy raya. Ob idealah. – Esse / Per. s nem. A.Karelskogo, Ye.Katsevoy i E.Vengerovoy. – M.: Raduga, 1994. – 256 s.
2. Ivan Dzyuba. “Ideyi Volfganga Krausa v konteksti humanitarnih problem suchasnosti”. Panorama “Dnya”, № 153 (2002) Yekstrakt 150 [Tekst]: u 2 ch. / za zag. red. Larisi Ivshinoi; [uporyad. Nadiya Tisyachna ta in.]. – K.: Ukr. pres-grupa, 2009. – (Biblioteka gazetii “Den”). – ISBN 978-966-8152-15-3. – Ch.2. – 575 s.: fotogr. – Zmist: Ideyi Volfganga Krausa u konteksti humanitarnih problem suchasnosti / Ivan Dzyuba. <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/ideyi-volfganga-krasa-u-konteksti-gumanitarnih-problem-suchasnosti>
3. <http://vikent.ru/author/1690/>
4. Literatur als Brücke zwischen Ost und West, Zum Gedenken an Wolfgang Kraus. Grimm Verlag – Szeged, 2000. – 135 s.
5. Wolfgang Kraus. Nihilizm sododni, abo terplyachist svitovoi istorii [Tekst] / V.Kraus; per. M.Pavlyuk. – K.: Osnovi, 1994. – 124 s.
6. Wolfgang Kraus. Yevropa budushchego: soyedineniye usiliy radi novogo nachala / V.Kraus; per. s nem. A.Berezina. – Spb.: Fantakt, 1995. – 165 s. – (Avstriyskaya b-ka v Sankt-Peterburge).
7. Div: Dmitro Zatsnyskiy. “Volfgang Kraus ta yogo spasniyya kulturi”; Ivan Dzyuba “Gumanistichni trivogi V.Krausa”; O.S.Onishchenko “Filosofiya V.Krausa” // “Froyd, Vitenshtayn, Kafka. Vnesok Avstriyi u svitovu kulturu XX stolitnya” (pam’yati Volfganga Krausa) materialii mizhnar. nauk. konf., [9–10 veresnya 1999 roku, m. Kyiv] / Posolstvo Avstriyi v Ukraini. Natsionalna biblioteka Ukraini im. V.I.Vernadskogo. Avstriyska biblioteka v Kyevi. Nezaleznyi tsentr naukovikh doslidzhen naukovoyi literaturi v Ukraini, 1999.

Chorna L. V., PhD in Political Science, Assistant professor of Philosophical Anthropology department of National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kiev), lika7@ukr.net

Interpretation of the ideal in the works of Wolfgang Kraus: a philosophical analysis

This article analyzes the phenomenon of understanding of the ideal in the work of the Austrian researcher of the twentieth century, Wolfgang Kraus, who is almost unknown in Ukraine. There is demonstrated the reasonability to apply to the theoretically significant achievements of predecessors, that belong to the different cultures, and to learn their experience. To fulfill this purpose there are used principles of system, unity of logical and historical levels of cognition, methods of comparative and contextual analysis. Wolfgang Kraus is known in Ukraine less than he deserves, because most of his works are not translated either Ukrainian or Russian. But he was one of the most outstanding representatives of European cultural-philosophical essays of the late twentieth century. There is examined Kraus

views regarding personal and social orientation ideals, idealism is considered as a personal position, opposed to generally acknowledged understanding of the “idealism” concept as an antonym of “materialism” concept, there is represented the main criteria of ideals distortion.

Keywords: idea, ideal, social ideals, values, social development.

Черная Л. В., кандидат политических наук, доцент кафедры философской антропологии, НПУ им. Н. П. Драгоманова (Украина, Киев), lika7@ukr.net

Трактовка идеала в творчестве Вольфганга Крауса: философский анализ

Анализируется понимание феномена идеала в творчестве австрийского мыслителя ХХ века Вольфганга Крауса, который почти неизвестен в Украине. В статье демонстрируется целесообразность обращения к теоретически значимым достижениям предшественников, принадлежащих к разным культурам, изучение их опыта для использования его с учетом особенностей украинской ментальности, истории, культуры и нынешнего положения дел. С этой целью используются принципы системности, единства логического и исторического уровней познания, методы сравнительного и контекстуального анализа. Вольфганг Краус известен у нас меньше, чем того заслуживает, так как большинство его трудов не переведены ни на украинский, ни на русский язык. Но при этом он является одним из наиболее прозорливых представителей философско-социолого-культурологической европейской эссеистики конца ХХ в. В статье исследуются взгляды Крауса относительно личной и общественной ориентации на идеалы, идеализм рассматривается как личная позиция в отличие от общепринятого восприятия понятия “идеализм” как антонима понятия “материализм”, а также приводятся основные критерии искривления и злоупотребления идеалами.

Ключевые слова: идея, идеал, общественный идеал, ценности, общественное развитие.

* * *

УДК 21:14.

Юдинцев О. В.
курсант, Житомирський військовий
інститут ім. С. П. Корольова
(Україна, Житомир), helgwork@gmail.com

ПОХОЖДЕННЯ ІДЕЇ БОГА: МІЖ КЛАСИЧНИМ ЕВОЛЮЦІОНІЗМОМ ТА ЦЕРКОВНОЮ ДОГМОЮ

У статті вказується можливість альтернативного рішення питання генези ідеї Бога, яке довгий час третирувалося радянською наукою, та часто ігнорується релігієзнавством пострадянського простору. Наголошується, що класична еволюційна модель походження теїзму у світі сучасних даних етнографії, етнопсихології та компаративістського релігієзнавства вважається сьогодні якщо не помилковою, то далеко не беззаперечною.

Ключові слова: теїзм, пратеїзм, ідея Бога, первісна релігія, палеоліт, Вища Істота.

Значуща, якщо не виняткова роль релігії в історії людства незаперечна. У перебігу тисячоліть релігійна віра надавала істотний вплив не тільки на духовне життя суспільства, а й на його культуру, мистецтво, економіку та наукову думку. “Історія усіх часів і народів досить переконливо свідчить про те, що з безпосередньої, незамутненої віри, яку релігія вселяє своїм послідовникам, котрі живуть діяльним життям, виходили найсильніші стимули та найзначніші творчі досягнення, до того ж в області соціальної не менш, ніж в області мистецтва й науки” – писав засновник квантової фізики, німецький вчений Макс Планк [32, с. 319]. Важко уявити, що представляла б собою європейська цивілізація без християнства, арабська – без ісламу, а індійська – без індуїзму та буддизму. В нашу епоху прогресуючої секуляризації світові монотеїстичні релігії продовжують займати важливе місце в житті індивіда та суспільства, а число прихильників цих віросповідань неспинно зростає разом із зростанням населення Землі. З огляду на це, питання генези релігійної свідомості, а особливо – походження ідеї Бога, є вельми важливим для розуміння